

İBN TUFEYL'DE VARLIK VE MAHİYET: HAYY BİN YAKZAN ÖRNEĞİ

Emin ÜZÜMCÜ¹, Doç.Dr.Kemal GÖZ²

¹E-mail: emin.28@hotmail.com ; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe Ve Din Bilimleri Bölümü, Bilecik / Türkiye. Orcidno: 0009-0008-3584-682X

²E-mail: kemalgoz@gmail.com; Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe Ve Din Bilimleri Bölümü, Bilecik / Türkiye. Orcidno: 0000-0001-7296-4042

Özet

İbnTufeyl (1105-1185), Hay b. Yakzanadlı eserinde, ekvator kuşağında, üzerinde hiçbir insanın bulunmadığı, ıssız bir adada, bir ceylan tarafından yetiştirilen yalnız bir çocuğun, varlığını anlamlandırma çabasını anlatmaktadır. Hay, adada yaşayan tüm canlılardan farklıdır. Kendisini ve çevresini incelerken bütün varlığın benzer ve farklı özellikleri üzerine düşünür. Canlılara hayat veren görünmeyen ve cisim olmayan bir özün var olduğu sonucuna ulaşır. Özün cisim olmadığı için oluş ve bozuluşa tabi olmadığını düşünür. Aynı şekilde varlığa, varlığını veren, cisim olmayan, duyu organları ile kavranamayan zorunlu bir varlığın var olduğunu kavrar. İbnTufeyl bu eserinde selim aklın, herhangi bir dış uyarana muhatap olmadan varlığın hakikatine ulaşabileceğini kanıtlamak istemektedir. Varlık sorununu ele alan bu eser batıda birçok düşünürü etkilemesine karşın yazıldığı coğrafyada hak ettiği ilgiyi görememiştir.

Anahtar Kelimeler: İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, varlık, zorunlu varlık, hakikat

Abstract

IbnTufayl (1105-1185), Hay b.YakzanIn his work, he describesthestruggletomake sense of theexistence of a lonelychildraisedby a gazelle on a desertisland in theequatorialbelt, on whichtherearenopeople. Hay is differentfromalllivingcreaturesliving on theisland. Whileexamininghimselfand his environment, he thinksaboutthesimilaranddifferentcharacteristics of thewholebeing. He concludes thatthere is an invisibleandnon-corporealesencethatgives life tolivingthings. He thinks that since theessence is not an object, it is not subjecttoformationanddecay. Inthesameway, he comprehendsthatthere is a necessarybeingthatgivesexistence toexistence, that is not an object, thatcannot be comprehendedbythe sense organs. Inthiswork,

IbnTufaylwantstoprovethatthebenignmind can reachthetruth of existencewithoutbeingsubjecttoanyexternalstimuli. Althoughthiswork, whichdealswiththe problem of existence, influencedmanythinkers in the West, it did not receivetheattention it deserved in thegeographywhere it waswritten.

Keywords: IbnTufayl, Hay b. Yakzan, being, necessarybeing, truth

GİRİŞ

Düşünen bir canlı olarak insan, var olduğu günden beri varlığın hakikatini kavramaya çalışmaktadır. İnsanın yokluktan varlığa uzanan bu serüveni her zaman ilgi çekici olmuş, kadim çağlardan günümüze kadar birçok filozof bu konu üzerine düşünmüştür. İnsanın varlığın hakikatini kavrama çabasına “Felsefe” denilmektedir. “Hakikat; Gerçek, var olduğu kesin ve apaçık olarak bilinen şey. Bir mahiyetin kesin olarak dış dünyada sabit olmasıdır.”¹Gerek batıda gerekse İslam dünyasında Felsefe, bir hakikat arayışı olarak yüzyıllardır var ola gelmiştir. İnsanın varlığını anlamlandırmak için kendisine sorduğu sorular vardır:

- Ben kimim?
- Neden hiçbir şey olmaması gerekirken bir şey var?
- Beni diğer canlılardan ayıran özellik ne?
- Canlılara hayat veren şey ne?
- O hayat veren şey vücuttan ayrılınca nereye gidiyor?

Bu sorular batılı ve Müslüman filozoflar tarafından düşünülmüş, Endülüslü ünlü filozof İbnTufeyl de, Hay b. Yakzan adlı felsefi romanında bu ve benzeri varlık sorularına cevap aramıştır. Filozofun asıl üzerinde durduğu soru ise hiçbir dış uyarana maruz kalmadan yani bir davetçi olmadan varlığın hakikati anlaşılabilir mi? Sorusudur. İbnTufeyl bu soruya insanın temiz fitratından ve akli melekelerinden hareketle “evet” cevabını verir. İlk İslam filozofu Kindi (801-872)’de Tarifler Üzerine isimli risalesinde, el-Hikme (Bilgelik) kavramını tarif ederken; “el-Hikme düşünme gücüne ait bir fazilettir. Bilgelik külli varlıkların hakikatini bilme ve bu bilgiyi hakikat doğrultusunda gerektiği gibi kullanmadır”² diyerek, bilgeliğe erişen kişinin varlığın hakikatini kavrayabileceğini ifade etmiştir. Yine Kindi İlk Felsefe Üzerine isimli

¹Mehmet Vural, İslam Felsefesi Sözlüğü, 1.Baskı (Ankara:Elis Yayınları, 2003), 150

²Kindi, Felsefi Risaleler, 5.Baskı, (İstanbul: Klasik yayınları, 2021), 187

risalesinde “varlık hakkındaki bilgi dört terimle soruşturulur. Bunlar: “mıdır” (hel), “nedir” (ma), “hangisidir” (eyyu) ve “niçin” (lime) dir.”³ Demıştır ki bu sorular eserde Hay bin Yakzan’ın üzerine düşündüğü sorulardır. Başta Spinoza (1632-1677) olmak üzere Batı Medeniyetindeki birçok düşünürü derinden etkileyen ve adeta Rönesans’a giden yolun taşlarını döşeyen bu büyük filozof ve eseri ülkemizde yeterince tanınmamaktadır. Çalışmada kısaca yazarın hayatı ve eseri Hay b. Yakzan’dan bahsedilmiş daha sonra Hay b. Yakzan üzerinden varlık sorunu ele alınmıştır.

1.İbn Tufeyl’in Hayatı ve Eserleri

1.1. İbnTufeyl’in Hayatı

Endülüs’ün büyük filozof ve hekimlerinden birisi olan İbnTufeyl’in tam adı Ebu Bekr Muhammed b. Abdulmelik b. İbnTufeyl’dir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir.⁴ Bununla birlikte Endülüs’ün güneyindeki Gırnata şehrinin Vadiaş Kasabasında 499/1105 yılı civarında doğduğu tahmin edilmektedir.⁵ İyi bir felsefe ve tıp eğitimi almıştır. Aynı zamanda astronomiye de ilgi duymuştur.⁶ Daha çok felsefeye ilgili olmakla birlikte eserleri ve özgün fikirleriyle tam bir filozoftur. Kaynaklarda şiir konusunda da kabiliyetli olduğuna dair rivayetler vardır.⁷Filozofun hayatındaki dönüm noktası filozof ile aynı kabileye mensup olan ve felsefeye ilgi duyan Muvahhidi halifesi Ebu Yakup Yusuf b. Abdülmümin’in sarayında başhekim olmasıdır. Sarayda vezir olduğu da iddia edilmektedir.⁸Farabi (870-950)’yi eleştirmekle birlikte İbn Sina (980-1037) ve İbnBacce (1077-1139)’den oldukça etkilenmiştir. Ona göre din ve felsefe çatışmaz.⁹İbnTufeyl’e göre bozulmamış akıl, tabiattan yola çıkarak alem hakkında doğru bilgiye ulaşılabilir. Onun en önemli eseri olan Hay b. Yakzan kısa bir felsefi roman olmakla birlikte batıda ortaçağın en orijinal ve en dikkate değer eserleri arasında

³ Mahmut Kaya, İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri, 12.Baskı (İstanbul: Klasik yayınları, 2020), 8

⁴ Bayram Ali Çetinkaya, İslam Felsefesi Tarihi 2, 2. Basım (Ankara: Grafiker yayınları, 2018), 120

⁵M.Cüneyt Kaya, İslam Felsefesi Tarih ve Problemler, 9.Basım (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 2020),352

⁶ Çetinkaya, İslam Felsefesi Tarihi 2, 121

⁷ Kaya, İslam Felsefesi, 353

⁸ Çetinkaya, İslam Felsefesi Tarihi 2, 120

⁹ Mehmet Vural, İslam Felsefesi Tarihi, 4.Baskı, (Ankara: Elis yayınları, 2019), 259

sayılmıştır. Bu eser batıda ilmi ve felsefi alanlarda devrim yaratmış, örneğin İngiltere’de Kuaker tarikatı bu kitabı adeta kutsal metin olarak benimsemiştir.¹⁰

Hay b. Yakzan, John Lock (1632-1704), Voltaire (1694-1778), Leibniz (1646-1716), başta olmak üzere Moise of Narbone’danSipinoza (1632-1677)’ya kadar birçok batılı düşünürü derinden etkilemiştir.¹¹ Dikkate değer bir başka konu ise Hay b. Yakzan’ın Türkçeye çok geç tercüme edilmiş olmasıdır. Oysaki bu eser kendi kültür ve medeniyetimizin bir ürünüdür. Hay b. Yakzan yazıldığı günden beri birçok dile çevrilmiştir. 14.yy’da İbraniceye, 15.yy’da Latinceye, 1671’de İngilizceye, 1672’de Hollandacaya, 1726’da Almancaya, 1900’de İspanyolcaya ve aynı yıl Fransızcaya, 1920’de Rusçaya, 1956’da da Farsçaya tercüme edilmiştir. Türkçeye tercümesi ise 1923 yılında Babanzade Reşit tarafından yapılmış ve Mihrap dergisinde tefrika edilmiştir.¹² 1923 yılında Türkçeye tercümesinin ardından ancak 1985 yılında basılabilmektedir. İbnTufeyl’in İslam düşüncesine bir diğer katkısı ise Halife Ebu Yakub’un kendisinden talep ettiği Aristoteles’in eserlerinin yeniden şerh edilmesi ve anlaşılır kılınması görevini işlerinin yoğunluğu ve yaşının ileri oluşunu bahane ederek İbnRüşd’e vermesidir. İbnTufeyl’in bu aracılığı İbnRüşd’ünAristoteles felsefesini derinliğine analiz etmesinin ve kendi felsefi sistemini kurmasının yolunu açacak, daha sonra da Avrupa’da Rönesans’ı hazırlayacak bir dizi bilimsel ve felsefi gelişmeye çok önemli katkılarda bulunacaktır.¹³

1.2.İbn Tufeyl’in Eserleri

- a) Hay b. Yakzan: Elimizdeki en meşhur eseridir. Felsefi ve mistik bir eserdir. Filozofun düşünce sisteminin temel taşlarına bu eserde rastlamaktayız. Doğuda ve batıda birçok dile çevrilmiştir. İbn Sina ve Gazali’nin yazdıklarını karşılaştırmak ve bunlara İbnBacce’dan eklemeler yapmak suretiyle “MeşrikiHikmet”in sınırlarını açıklamak için kaleme alınmıştır.
- b) Urcuzefi’tTıb: Tıp tarihinin çok farklı eserlerinden biridir. Şair yönü olduğu da bilinen filozof ve hekim İbnTufeyl’in Arap şiirindeki recez vezniyle kaleme aldığı bir tıp kitabıdır. 7700 beyitten oluşmakta olup 7 bölüme ayrılmaktadır. Hastalıklar, sebepleri

¹⁰Vural, İslam Felsefesi Tarihi, 261

¹¹ Vural, İslam Felsefesi Tarihi, 263

¹² Mehmet Bayrakdar, İslam Felsefesine Giriş, 15. Baskı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 2019), 331

¹³ Kaya, İslam Felsefesi, 354

ve tedavi yollarını anlatan beyitlerden oluşmaktadır. Bugün bilinen tek nüshası Fas'taki Karaviyyin Üniversitesi kütüphanesindedir.

- c) Kaside: Arapları cihada teşvik etmek üzere Muvahhidi hükümdarı Ebu Yakup Yusuf'un isteği üzerine kaleme alınmış 44 beyitlik bir manzumdur. EmilioGarciaGomez tarafından İspanyolcaya çevrilmiştir.¹⁴

2.Hay B. Yakzan

2.1.Hay B. Yakzan'ın Dünyaya Gelişi

Hay b. Yakzan adlı eserinde İbnTufeyl sembolik bir dil kullanmış ve Hay karakteri üzerinden felsefi görüşlerini dile getirmiştir. Eserde kullanılan simgesel dil ilk olarak kahramanın isminde kendisini gösterir. Hayy Arapçada canlı, diri anlamına gelir. Yakzan ise uyanık zihin, teyakkuzda olan akıl anlamındadır. Dolayısıyla kahramanın adı “Uyanık Akıl oğlu Diri”dir.¹⁵

İbnTufeyl Hay b. Yakzan'ın dünyaya gelişi konusunda iki farklı varsayımdan bahseder. Filozofumuz hemen girişte ilk olarak Ekvator'un altındaki Hint adalarından birinde anne-babasız insanların olduğunu, düpedüz kadın şeklinde meyve veren ağaçlar bulunduğunu söyleyen rivayetlerden bahseder. Adanın ılıman bir iklim kuşağında olmasının bunda büyük bir etkiye sahip olduğunu ifade eder. Bu varsayımın birçok hekim ve filozofun fikriyle çeliştiğini de belirtir. Bu kendinden olma teorisine göre Hay mayalanmış çamurdan kendiliğinde var olmuştur. Bu teoriyi aktaran İbnTufeyl, meseleyi akli ve bilimsel açıdan da izah etmeye çalışır. Hay b. Yakzan'ın salt topraktan türediğine inananların şöyle dediklerini söyler: adanın bir yerinde, bir miktar toprak, zaman içinde mayalanmış hamur durumunu alır. Bu çamur, giderek öyle bir kıvama erer ki, sıcak kısmı soğuk kısmın, kuru bölümü yaş bölümüne iyice karışır. Bu nitelikler birbiriyle öylesine kaynaşır ki, sıcaklık, soğukluk, yaşlık ve kuruluk arasında tam bir denge oluşur.¹⁶ Daha sonra çamur bir dizi oluşumdan geçer. Geçirdiği bu oluşumlardan sonra ruhu kabule hazır hale gelir. Bunun üzerine Tanrı'ya ilişkinliği ve özgünlüğü nedeniyle “Tanrı

¹⁴Çetinkaya, İslam Felsefesi Tarihi 2, 126

¹⁵ Mehmet Hakkı Suçin, Hay b. Yakzan, 1.Basım, (İstanbul:Kapı Yayınları,2021), 9

¹⁶İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 30.Baskı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021), 84

emri” olarak anılan ruh, yuvanın ortasındaki küçük kabarcığı dolduran ince (latif) cisimle bir daha ayrılmayacak şekilde birleşir.¹⁷

Kendiliğinden meydana gelme varsayımından haricen bir varsayım daha vardır. İlk varsayımı saçma bulan kimselerin farklı bir hikaye anlattıklarını söyler. Bu ikinci teoriye göre Hay’ın ortaya çıktığı adanın karşısında ikinci bir ada daha vardır. Bu ada üzerinde insanların yaşadığı zengin, büyük ve bayındır bir adadır. Bu adada güçlü ve zorba bir hükümdar vardır. Bu hükümdarın çok güzel de bir kız kardeşi vardır. Bu kız evlilik çağında olduğu halde hükümdar onu evlendirmekten kaçınmakta, ona denk bir eş bulamamaktadır. O ise akrabalarından Yakzan isimli bir genci sevmektedir. Ancak korkularından aşklarını ifade edememektedirler. Daha sonra daha fazla arzularına karşı koyamayarak töreye uygun bir şekilde evlenirler. Bir çocukları olur ve adını Hay koyarlar. Çocuğun varlığının bir şekilde Hükümdar tarafından öğrenilmesi için de hayatlarının sonu demektir. Çocuktan kurtulmaları gerekmektedir. Kadın bir gece çocuğun karnını doyurduktan sonra onu bir sandığa yerleştirir, içine su girmemesi için etrafını sıkıca kapatır ve sandığı deniz kıyısına getirir. İçi kan ağladığı halde başka bir çaresi yoktur. Ellerini açıp Tanrı’ya dua eder ve çocuğu denize bırakır. Yılda birkaç kez olan denizin kabarması neticesinden dalgalar hızlıca Hay’ı karşı adanın kıyılarına götürür. Deniz yükseldiği için adanın iç kısmında bir yere bırakır.

2.2.Hay Doğanın Kucağında

Adada Hay’ı yavrusu yeni ölmüş bir anne Ceylan sahiplenir. Eserin başında geçen iki teoride bu aşamada birleşir. Ceylan adanın meyvesi en bol ve en korunaklı kesiminde yaşamaktadır. Bu nedenle de semiz ve sütü boldur. Çocuğu beslemeye ve onu emzirmeye son derece özen gösterir. Zamanla çocukta ona alışır. Bir süre sonra Hay, ceylana özenerek ona ve diğer hayvanlara benzer sesler çıkartmaya başlar. Yabanıl hayvanlarla yakınlık kurar. Bu Hay’ın bulunduğu ortama uyum sağlama güdüsüdür. Zamanla Hay, diğer hayvanlarla kendisi arasındaki farkın bilincine varır. Doğadaki hemen bütün hayvanlar kendini savunacak donanıma sahiptir ancak kendisinin pençe, boynuz, tırnak gibi kendisini savunacak bir silahı yoktur. Onlara göre daha zayıf ve güçsüzdür. Hayvanlar doğal olarak örtülüdürler. Gizlenmesi gereken yerleri kuyrukla, kürkle ve benzerleriyle gizlenmektedir. Kendisi bunlardan da

¹⁷İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 85

yoksundur. Bu durum kendisine ağır gelmektedir. Bu soruna bir çözüm olarak önünü geniş yapraklar ile örter.¹⁸Bu aşama Hay'ın gözlem aşamasıdır. Varlığının farkında olmaya başlayan Hay'ı kuşatan ilk duygu utanma duygusudur. O kendisinin farklılığından hareketle varlığını anlamlandırmaya çalışmaktadır. İlerleyen yıllarda kendisine kıyafet ve yaban hayvanlarına karşı kendisini savunabileceği basit silahlar yapar. Tüm canlılarda bulunan savunma güdüsü onda da vardır.

Bir süre sonra yaşlanan anne ceylan hastalanır. Hay içinde ki merhametin bir gereği olarak ona çok iyi bakar. Taze meyveler ile onu besler. Onunla ilgilenir. Anne ceylanın başka bir yavrusu daha vardır ama o Hay gibi değildir. Doğada kendisi gibi olan hayvanlar ile birlikte vakit geçirmekte ve annesinin hastalığına karşı herhangi bir üzüntü belirtisi göstermemektedir. Hastalanan anne ceylan vefat eder.

2.3.Hay'ın Canlılığı Anlama Çabaları

Anne ceylanın ölmesiyle birlikte Hay'ın hayatında yeni bir sayfa açılır. Uzun süre anne ceylanın cesedini inceler. Etrafındaki hayvanların ölümünü gözlemler. Hayatı ve ölümü anlamaya çalışır. Zihninde çeşitli teoriler geliştirir. Birçok hayvanı yakalar, göğüs boşluklarını açarak canlılığı anlamaya çalışır. Özellikle ölen cesetlerin soğumasından aldığı ilhamla canlılara hayat kazandırın unsurun ateş olduğunu düşünür. Çok dikkatli bakmasına rağmen ölen canlılardan ayrılan herhangi bir şeye rastlayamaz. Yaptığı incelemeler sonucunda canlılara hayat veren şeyin gözle görülmez, elle tutulmaz bir varlığı olduğunu düşünür. Ona göre beyinde birçok ruh vardır. Çünkü beyin, dağıtım merkezidir. Bu nedenle beyinle ilişkisi kesilen, dolayısıyla ruhtan yoksun kalan bir organ canlılığını yitirir. Dirim ölüme dönüşür.¹⁹Bu dönem aynı zamanda Hay'ın doğayı keşfettiği dönemdir. Hay b. Yakzan yirmi bir yaşının sonuna doğru yüksek bir bilgi seviyesine ulaşmıştır.

2.4.Varlığın Özüne Doğru

Hay b. Yakzan günlük yaşamını belirli bir düzene soktuktan sonra kuramsal düşünce alanına geçer. Türlerin bireyleri iç ve dış organları bakımından, kavrayış ve davranışları

¹⁸İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 85

¹⁹İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 103

bakımından benzeşmektedir. Birbirlerinden ayrıldıkları yanlar çok azdır. Türlerin bireylerinde ayrı ayrı bulunan ruhun aslında tek bir ruhun parçalarından başka bir şey olmadığını düşünür. Bunların ayrı ayrı görünmeleri aslında ayrı yüreklerde bulunmalarından ileri gelmektedir.²⁰ Hayvan türlerinin bireyleri arasında nasıl ortak bir ruh varsa ve bu ruhtan dolayı bütün hayvanları nasıl bire indirgeyebiliyorsa, bitki türlerinin bireyleri arasında da hayvansal ruha benzeyen ortak bir ruh olabilir ve bu ortak ruh nedeniyle, bütün bitkileri, teke indirgeyebilirdi. Hayvanlara ilişkin düşüncesini bitkilere de uygular. Sonunda sudan ve topraktan beslenmelerinden ve büyüyüp gelişmelerinde ki benzerlikten yola çıkarak bütün bitkilerin de tek ve ortak bir ruhu olduğu sonucuna vardı.²¹

Hayvanlarla bitkileri tek bir varlık durumuna indirgemesini sağlayan ortak niteliği yani ruhu yeniden düşünür. Hayvan ve bitkiler de, cansız cisimler gibi ene boya ve derinliğe sahiptir. Aynı şekilde cansız cisimler gibi sıcak yada soğukturlar. Fakat bunlar, cansız cisimlerden sahip oldukları bitkisel ve hayvansal yetenekler ve organlara bağlı olarak ortaya çıkan eylemler nedeniyle ayrılmaktadır. Ne var ki bu eylemler bitki ve hayvanların doğalarından gelmemekte, bir başka şeyden bulaşmaktadır. Eğer o şey, cansız cisimlere de geçse, bulaşsa, bunlarda bitki ve hayvanlar gibi beslenebilir, duyumsayabilir.²² Hay, bir açıdan baktığında bütün nesnelere, bütün varoluşu tek bir nesne gibi algılıyordu. Bir başka açıdan baktığında ise, varoluştaki, sınırsız ve sonsuz bir çokluk gözlemliyordu. İki bakış açısının çatışması, bir süre ikircim içinde kalmasına neden oldu.²³

Nesneler, genelde şu iki durumun dışında kalamıyordu: ya duman, yağ ve su altında bulunan hava gibi yükselme doğru ya da su, yerel nesnelere, bitkiler ve hayvanlar gibi aşağı doğru hareket içindeydiler. Kendilerini alıkoyan bir engel olmadığı sürece cisimler, bu iki doğal devinimini sürdürüyor, hiçbir zaman durağanlık söz konusu olmuyordu. Nitekim yüksekten düşen bir taş yeri delemeyi için devinimini sürdürüyor, düştüğü yerde kalıyordu. Eğer yeri delmesi mümkün olsa hareketi sürerdi.²⁴

²⁰İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 105

²¹İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 107

²²İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 108

²³İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 109

²⁴İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 109

Hay b. Yakzan'ın akıl yürütmeleri yoluyla kavradığı ilk şeylerden biri de, yürekte bulunan hayvansal ruhtu. Ruhun özü ve gerçekliği, cisme eklenerek ona duygu, hareket ve algı gibi, kendine özgü, türlü türlü etki ve eylem yeteneği kazandıran cisimlikten başka bir nitelikti. İşte bu nitelik, hayvansal ruhun türel biçimi ve kendini diğerlerinden ayıran özgül ayrımıdır.²⁵ Nesnelere cisimlikleri açısından değil, taşıdıkları ve birbirlerinden ayrılmalarını sağlayan, kendine özgünlüklerini oluşturan biçimleri açısından gözden geçirmeye, gerçekliklerini kavrayabilmek için düşünmeye başlar. Bu noktayı, amacına ulaşmak için bir çıkış noktası kabul eder.²⁶

Hay, uzun süren araştırma ve çalışmalarının sonunda tanrı vergisi bir zaruri bilginin doğuştan canlılara verilmesi gerektiği kanaatine varır. Etrafında gözlemlediği şeylerin hepsi sonradan yaratılmış şeylerdir. Dolayısıyla bir yaratıcı olmak zorundadır. Hay b. Yakzan'ın bilgisi bu seviyeye ulaştığında yaşı yirmi sekize ulaşmıştır.²⁷

2.5.Sıfırdan Sonsuza

Gökler ve içindeki yıldızlar ene boya ve derinliğe yani bir uzama sahiptiler. Bir uzama sahip olan şeylerin cisim olması gerektiğinden, gökler ve yıldızlarda birer cisimdi. Onu düşündüren bu cisimlerin boyutlarının sonsuza değin uzanıp uzanmadığıdır. Bir süre şaşkınlık ve ikircim içinde kalır. Sonunda, düşünme gücü sayesinde bunun mümkün olmadığını anlar. Sonsuz bir cismin varlığı akılla bağdaşacak gibi değildir. Hay, içerdikleriyle birlikte göklerin birbirlerine bitişmiş durumlarıyla tek bir bütün oluşturduklarını anlar. Daha önce incelediği yer, su, hava, bitkiler, hayvanlar ve benzerlerinin tümü ile gökler büyük bir göğün içindedir. Bu büyük göğün dışında kalan hiçbir şey yoktur.²⁸

Daha sonra Hay,alemin bir yaratıcısının olması gerektiğini ve bu yaratıcının beş duyu organı ile anlaşılamayacağını kavrar. Çünkü duyular ile algılanabilen her şey cisimdir. Dolayısıyla bir yaratıcıya muhtaçtır. O halde tanrı da bir yaratıcıya muhtaçtır. Onu yaratan da bir yaratıcıya muhtaçtır. Bu böyle sonsuza dek gider. İşte bunun için duyular ile algılanamayan, cisim olmayan bir tanrı olmak zorundadır. Bütün varoluş ister yoktan yaratılmış olsun, ister

²⁵İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 110

²⁶İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 111

²⁷İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 116

²⁸İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 119

başlangıçsız, yani yokluk kendisini önceleyip zaman bakımından başlangıcı ve öncesi bulunmamış olsun, o öznenin eseri ve yarattığıdır. Varlıklar, her iki durumda da eserdirler ve bir özneye zorunludurlar. Varlıkları onun varlığına bağlıdır. O var olmasaydı kendileri de var olamazdı.²⁹

Zorunlu varlık aynı zamanda tüm eksikliklerde uzak ve yüce olmalıdır. Eğer öyle olmasaydı salt yokluk onu kuşatmış olurdu. Bu yüzden tek varlık O'dur ve ondan başka tüm varlıklar yok olacaktır.

2.6.Yolun Sonu

Bütün araştırma ve gözlemlerinden sonra Hay, yüce varlığı kavramış, maddeden ziyade mananın, arazdan ziyade cevherin, dolayısıyla özün önemini anlamıştı. Kendi özünün de duyularıyla algıladığı gövdeden başka bir şey olduğunu fark etti. Acaba öz yok olacak, bozulacak, çözülecek bir şey miydi? Cisim olmayan, varlığında cisimlere bağlı olmayan ve bütün cisimsel niteliklerden ari olan şey için bozulmuş düşünülemezdi. Gerçek varlık bozulmuş uğrayamazdı. Bunu kesin olarak kavradı.³⁰

Hay b. Yakzan, özünün yetkinlik ve zevkinin zorunlu Varlık'ı sürekli müşahedeye bağlı olduğunu anlayınca bu müşahedeyi edimsel olarak sonsuza değin sürdürmeye karar verdi. Dünya da tattığı zevk, ölüm sonrasında da ve acıyla hiç karşılaşmaksızın sürmeliydi. Bunun için de O'ndan bir göz kırpması olsun, yüz çevirmemeli, son soluğuna değin, edimsel olarak aralıksız müşahede içinde olmalı ve bu durumda iken ölüme teslim olmalıydı.³¹

SONUÇ

Hiçbir insanın ayak basmadığı bir adada dünyaya gelen veya bir diğer teoriye göre annesi tarafından okyanusa terk edilen, dalgaların kendisini bu adaya getirdiği Hay b. Yakzan, önce kendisindeki farklılıktan yola çıkarak varlık alemini sorgulamaya başlar. Hay'ın bu sorgulamasından da anlaşılmaktadır ki varlığını sorgulama ve anlamlandırma çabası insanın özünde bulunan, fitri bir çabadır. Kendisinin diğer hayvanlardan farklı oluşu Hay'ın ilk dikkatini çeken unsurdur. Daha sonra alet kullanmaya başlar. Bunu adadaki hayvanların hiçbirini

²⁹İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 123

³⁰İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 128

³¹İbn Sina-İbnTufeyl, Hay b. Yakzan, 131

yapamaz. Hay, adada ki diğer hayvanlar ile ortak ve farklı olan yönlerine odaklanır. Tüm canlılara benzemekle birlikte aynı zamanda onlardan ayrılmaktadır da. Madde ve manayı kavramaya yönelik bir zihni yolculuğa çıkar. Sadece bir gözlemci değil aynı zamanda iyi bir araştırmacıdır. Araştırmaları ve gözlemleri sonucunda varlığın özünün bir olduğu ve varlığın bir yaratıcıya muhtaç olduğu sonucuna ulaşır. Tanrının zorunlu varlık olduğunu, özün cisim olmadığını, cisim olmadığı için yok olamayacağını dolayısıyla da ahiret fikrini keşfeder. Zorunlu varlığın büyüklüğü ve yüceliği karşısında dehşete kapılarak, sürekli onu müşahede haline olması ve bu hal üzere ölmesi gerektiğini anlar.

İbnTufeyl bu felsefi romanıyla bir insanın herhangi bir dış uyarana muhatap olmadan, sadece kendi düşüncesi ile varlığın hakikatini, Tanrının yüceliğini, onun azametini, kudretini, şefkat ve merhametini ve onun ibadet edilmesi gereken bir varlık olduğunu kavrayabileceğini kanıtlamaya çalışmaktadır. Filozofun, Hay b. Yakzan üzerinde yaptığı düşünce serüveni son derece makul ve sağlıklı her zihnin algılayabileceği bir seviyededir.

KAYNAKÇA

- Bayraktar, Mehmet, İslam Felsefesine Giriş, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2019
- Çetinkaya, Bayram Ali, İslam Felsefesi Tarihi 2, Grafiker Yayınları, Ankara, 2018
- İbn Sina, İbnTufeyl, Hay bin Yakzan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021
- İbnTufeyl, Hayy bin Yakzan, Kapı Yayınları, İstanbul, 2021
- Kaya, M.Cüneyt, İslam Felsefesi Tarih ve Problemler, İsam Yayınları, İstanbul, 2019
- Kaya, Mahmut, İslam Filozoflarından Felsefe Metinleri, Klasik Yayınları, İstanbul, 2020
- Kindi, Felsefi Risaleler, Klasik Yayınları, İstanbul, 2021
- Kutluer, İlhan, “İbnTufeyl”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 20.cilt, 418-425, İstanbul: TDV, 1999
- Mutluel, Osman, Kindi ve Felsefesi, Fecr Yayınları, Ankara, 2018
- Mutluel, Osman, İslam’da Felsefi Düşüncenin Kısa Tarihi, Fecr Yayınları, Ankara, 2021
- Vural, Mehmet, İslam Felsefesi Tarihi İslam Düşüncesinin Tarihsel Seyri, Elis Yayınları, Ankara,2019
- Vural, Mehmet, İslam Felsefesi Sözlüğü, Elis Yayınları, Ankara, 2003